

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ: ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ КРИЗИ

***Анотація.** Розглянуто основні проблемні аспекти функціонального розвитку підприємств аграрного сектору економіки при здійсненні фінансово-інвестиційної діяльності та визначено чинники втрати фінансової активності під впливом фінансових ризиків.*

***Ключові слова:** аграрний сектор економіки, фінансові ресурси, фінансові ризики, сільськогосподарські підприємства, державна підтримка.*

Постановка проблеми. Ринкове середовище, в якому функціонують сільськогосподарські підприємства, характеризується елементами невизначеності та супроводжується ризиками фінансово-виробничої діяльності. Результативність господарювання сільськогосподарських структур різних організаційно-правових форм визначається їх здатністю швидко адаптуватися до змін зовнішнього і внутрішнього середовища, спроможністю своєчасно коригувати як початкові цілі та завдання, так і способи їх досягнення. Для сільського господарства ця обставина має особливе значення, оскільки поряд із звичайними чинниками ризику, характерними для всього аграрного сектору (інфляція, погіршення ринкової кон'юнктури, зростання конкуренції, зниження платоспроможного попиту споживачів) існує ряд специфічних галузевих ризиків, ігнорування яких найчастіше призводить до негативних наслідків.

Сільське господарство характеризується також рядом особливостей, що зумовлюють прояв дії чинників ризику, зокрема, виробництво продукції відбувається під впливом природних чинників: не відповідність тривалості робочого періоду і періоду виробництва, відчутна залежність сільського господарства від регіональних, економічних, транспортних, майнових та інших особливостей. Все це впливає на прийняття і реалізацію управлінських рішень і є важливим чинником формування ефективності сільськогосподарського виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки проблема адаптації аграрного сектору економіки, його функціональна складова у мовах ризикованості економічного середовища задля забезпечення сприятливих умов розвитку сільськогосподарських підприємств активно дискутується в працях російських вчених С. Авдашової, О. Мелюхіної, Є. Стоянової, Є. Серової, О. Шик, вітчизняних науковців О. Барановського, В. Витлинського, В. Данкевича, М. Дем'яненко, С. Кваші, І. Комарова, П. Саблука, І. Тарасенко, та ін.

Метою статті є дослідження сучасних напрямків функціонального розвитку аграрного сектору економіки під впливом галузевих особливостей та чинників ризику фінансово-господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Нині в аграрному секторі економіки України склалася ситуація, що потребує постійного збільшення фінансових ресурсів, а можливості задоволення таких потреб поступово зменшуються. Причиною несприятливого стану фінансової активності підприємств аграрного сектору економіки можна вважати нехтування фінансовими чинниками ринкового середовища. Крім того, недостатній рівень ліквідності спричиняє неспроможність суб'єктів аграрного ринку мінімізувати свої фінансові зобов'язання, що відповідно призводять до їх неспроможності і банкрутства.

Міжнародна криза ліквідності вплинула на Україну сильніше, ніж на інші країни, що розвиваються (табл. 1). Восени 2011 р. національна валюта знецінилась більш ніж на 50% відносно долара США, фондовий індекс ПФТС скоротився більш ніж на 70%, а реальний ВВП знизився на 8% та 19% в річному обчисленні в останньому кварталі 2011 р. та першій половині 2012 р. відповідно. Більш того, лише за останні два місяці 2011 р. експорт товарів скоротився на 16% в річному обчисленні, а в січні-липні 2012 р. – на 49% [4]. У 2012 р. ВВП України скоротився приблизно на 14%. Це по відношенню до інших країн, що розвиваються є занадто високим.

Міжнародна криза ліквідності призвела до зворотного руху капіталу, що виснажило ліквідність банківського сектору, скоротивши кредитування,

інвестиції та споживання. Все це негативно позначилося на економічній діяльності країни, зокрема і в реальному секторі економіки.

Обсяги кредитування, наданих в іноземній валюті, скоротилися приблизно на 14% за перші вісім місяців 2012 р. В результаті, сектори економіки України (в тому числі і аграрний сектор), діяльність яких значно залежить від позикових коштів, зазнали суттєвого спаду економічної активності.

Таблиця 1

Вплив міжнародної кризи ліквідності на окремі країни

Країни	ВВП, у % у річному обчисленні, I квартал 2012р.	Девальвація місцевої валюти відносно долара США, %
Україна	-20,3	58 (4 кв. 2011р.)
Латвія	-18	7,5 (1 кв. 2012р.)
Естонія	-15,1	3,4 (1 кв. 2012р.)
Литва	-13,6	6,8 (1 кв. 2012 р.)
Тайвань	-10,2	3,2 (1 кв. 2012 р.)
Сінгапур	-10,1	5,6 (1 кв. 2012 р.)
Росія	-9,5	35 (жов.2011-бер.2012 рр.)
Словенія	-8,5	
Мексика	-8,2	26 (4 кв. 2011 р.)
Угорщина	-6,7	23 (жов.2011-бер.2012 рр.)
Румунія	-6,2	38 (жов.2011-бер.2012 рр.)

* Джерело: [6, с. 2]

Зауважимо, що сільське господарство, за своєю внутрішньою структурою, потребує значних фінансових ресурсів для модернізації застарілих основних фондів, фінансування розбудови інфраструктури, реалізації енергозберігаючих проектів та втілення майбутніх структурних реформ, тому воно не може функціонувати без фінансової підтримки з боку банків або держави. Якщо банки не в змозі надавати більш-менш задовільні кредити, а держава не зможе хоча б частково покривати відсотки за кредитами, що здійснювалося в останні роки, то більшість аграріїв практично не зможе виконувати в повному обсязі виробничий процес, що спровокує погіршення їх фінансової активності.

Щодо фінансово-інвестиційної діяльності, то в умовах кризового стану фінансової системи країни, реального зменшення вільних фінансових ресурсів

в Україні можливо прогнозувати, що поки не пройде пік економічної кризи, суттєво не можливо розраховувати на значне фінансування діяльності в аграрному виробництві. Водночас необхідно вказати, що фінансування в аграрному секторі економіки країни залежить не стільки від наявності або відсутності коштів у держави чи банківських структур. Фактично основна частина фінансових ресурсів в аграрне виробництво здійснювалася за рахунок власних коштів аграрних підприємств та тих інвесторів, які були зацікавлені в розвитку аграрного сектору країни. Тому можливо прогнозувати, що незважаючи на гостру нестачу в економіці України вільних фінансових ресурсів для фінансування інвестиційної діяльності в аграрному комплексі, такі кошти можуть з'явитися. Особливо це стосується крупних аграрних структур, що пов'язані у своїй діяльності з відповідними фінансово-промисловими групами або промислово-торгівельними компаніями, що зацікавлені в подальшому розвитку вітчизняного аграрного виробництва.

Фінансова діяльність завжди була надто ризиковою. Ризик у діяльності сільськогосподарських підприємств (з точки зору негативних наслідків) можна охарактеризувати як ймовірність (загрозу) втрати підприємством частини свого виробничого потенціалу, наявних ресурсів, недоотримання прибутку або виникнення додаткових витрат в результаті здійснення фінансово-виробничої діяльності [9].

Для аграрного виробництва із можливих ризиків є ризик, що пов'язаний із скороченням попиту на аграрну продукцію з боку світового аграрного ринку. Крім того, світові ціни на основну експортну продукцію українських аграрних підприємств, зокрема зернові культури значно зменшилися, що практично робить не вигідним сучасне українське аграрне виробництво.

В умовах кризи більшість сільськогосподарських підприємств зменшують свою фінансову активність в наслідок необхідності використовувати кошти для основної операційної діяльності, можливості швидкої втрати платоспроможності.

В умовах фінансової кризи, що охопила вітчизняну економіку, і зокрема, яка вплинула на втрату реальних можливостей здійснення фінансової

діяльності сільськогосподарських підприємств, слід розглянути чинники, що у найбільшій мірі будуть впливати на фінансову активність їх господарювання при залученні власних та запозичених ресурсів (табл. 2).

Таблиця 2

Напрямки дії та наслідки впливу чинників на фінансову активність підприємств аграрного сектору економіки в умовах кризи

Чинники	Основні напрями дії	Можливі наслідки
Чинники позитивного впливу		
Покращення податкової політики	Зменшення податкового тягаря на фінансову діяльність	Зменшення витрат на податки
Створення умов для фінансової діяльності	Вдосконалення законодавства щодо інвестицій в аграрне виробництво	Спрощення умов залучення додаткових коштів для інвестицій
Розвиток фінансового лізингу	Розширення обсягів застосування в практиці аграрного виробництва	Збільшення основних засобів аграрного виробництва
Підвищення конкуренції за можливість вкласти кошти в фінансову діяльність аграрного виробництва	Аграрне виробництво стає більш привабливим ніж інші види економічної діяльності	Зростання обсягів фінансових коштів в аграрне виробництво
Вдосконалення амортизаційної політики на рівні аграрних підприємств	Формування амортизаційних фондів для забезпечення простого відтворення основних засобів в сільському господарстві	Збільшення обсягів використання амортизаційних відрахування на фінансову діяльність
Чинники негативного впливу		
Зростання інфляції	Підвищення цін на матеріально-технічні засоби для аграрного виробництва	Зменшення можливостей виділяти кошти для фінансування
Відсутність реальної можливості одержати довгострокові кредити	Відсутність у банків необхідних довгострокових банківських ресурсів для кредитування	Суттєве зниження можливості залучити банківські кредити
Припинення державної підтримки	Держави скорочує або зовсім перестав підтримувати аграрний сектор	Скорочення можливості виробництва аграрної продукції та формування операційного прибутку
Скорочення можливості залучити прямі іноземні інвестиції	Прямі іноземні інвестиції будуть залучатися значно менше	Зменшення фінансових ресурсів, нової техніки, новітніх технологій
Зменшення чистого прибутку, що може скоротити власні фінансові ресурси	Зменшення власних фінансових ресурсів, що можуть бути направлені на фінансування	Зменшення обсягу фінансових коштів

* Джерело: складене автором

Наведені чинники дають підстави стверджувати про однакову їх дію впливу. Переваги тих чи інших чинників будуть залежати від фінансово-економічних процесів, які можуть виникнути в аграрному секторі економіки та безпосередньо в фінансово-інвестиційній діяльності підприємства аграрного виробництва за різних ситуаційних умов розвитку.

Нами можна спрогнозувати, що у зв'язку з фінансовою кризою, яка не досягла своєї найвищою точки зростання, фінансова діяльність буде значно зменшуватися з причин економії грошових коштів на інвестування бізнесу, а в сільськогосподарських підприємствах може не вистачити необхідних власних ресурсів, особливо при зниженні цін на основну аграрну продукцію.

Хоча попит на аграрну продукцію буде залишатися достатнім на протязі всього кризового періоду, але коливання цін, значні витрати, що пов'язанні з інфляційними процесами, які супроводжують будь-яку економічну кризу, не гарантують аграріям реальної можливості для значного вкладання коштів у власну діяльність. Проте, необхідно відмітити, що нераціональне і неадекватне залучення фінансових ресурсів і безконтрольне їх витрачання спричиняють втрату платоспроможності і ліквідності підприємств, особливо в аграрній сфері.

Відповідно до трактувань Стоянової Є.С. [9] існують три типи політики фінансування активів підприємства, які являють варіативну комбінацію використання джерел залучення коштів. І в залежності від ступеню їх ризикованості розрізняють консервативну, агресивну і помірну політику. Так, консервативний підхід передбачає повне забезпечення поточної потреби в усіх видах оборотних активів, що забезпечують нормальний хід операційної діяльності; створює високі розміри їх резервів на випадок непередбачених труднощів у забезпечення підприємства сировиною та матеріалами, погіршення внутрішніх умов виробництва продукції, затримки оплати дебіторської заборгованості, активізації попиту покупців. Такий підхід гарантує мінімізацію фінансових ризиків, але негативно впливає на ефективність використання оборотних активів – їх оборотність і рівень рентабельності.

Помірна політика спрямована на забезпечення повного задоволення поточної потреби в усіх видах оборотних активів і створення нормальних страхових їх розмірів на випадок збоїв у ході операційно-фінансової діяльності підприємства. При такому підході забезпечується оптимальне співвідношення між рівнем ризику та рівнем ефективності використання фінансових ресурсів. Помірна політика є компромісом між агресивним і консервативним типом фінансування.

При агресивному підході пропонується мінімізація усіх форм страхових резервів за окремими видами оборотних активів. При відсутності збоїв у ході операційно-фінансової діяльності він забезпечує найбільш високий рівень ефективності їх використання. Проте будь-які збої призводять до суттєвих фінансових втрат через скорочення обсягу виробництва та реалізації продукції.

Досвід розвинутих країн свідчить, що в умовах фінансової кризи, ефективність аграрного виробництва і його розвиток значною мірою залежать від державного регулювання та субсидій. Вони, в основному, спрямовуються на збільшення прибутку виробників продукції, оптимізацію структури виробництва, створення стабільних економічних, соціальних і екологічних умови розвитку аграрного сектору, задоволення потреб населення в продуктах харчування [8].

Україна значно поступається іншим країнам світу за рівнем державного інвестування у розвиток аграрного сектору економіки. При цьому кошти, які виділяються, спрямовуються в основному на кількісне збільшення продукції, не враховуючи при цьому якісні показники інтенсифікації виробництва.

В аграрному секторі економіки формується близько 17% ВВП, він є одним з основних бюджетоутворюючих та експортоорієнтованих секторів національної економіки. Сектор вирізняється значущістю і специфічністю, що пов'язано із залежністю результатів сільськогосподарського виробництва, як від природно-кліматичних умов, так і від глибини державного втручання. Сучасний вплив держави на розвиток сільського господарства України, з одного боку, є доволі значним, а з іншого - недостатньо ефективним. Аграрна політика впродовж

трансформаційного періоду характеризувалась здебільшого переважанням тактичних, а не стратегічних цілей і програм, а регуляторна діяльність держави не мала системного і послідовного характеру.

У США рівень державної підтримки сільського господарства становить 40% від вартості виробленої сільськогосподарської продукції, у країнах ЄС - 35%, в Японії та Франції – 72%, в Україні - 8,3%. У країнах ЄС державну підтримку сільського господарства здійснюють шляхом надання аграріям дешевих кредитів, підтримання твердих цін, виконання безпосередніх виплат тощо. В Європі під державне регулювання підпадає 90% цін на сільськогосподарську продукцію у вигляді субсидій для підтримки аграріїв через високі ціни на засоби виробництва [5].

Процес фінансування сільського господарства України з коштів державного бюджету впродовж багатьох років характеризується неефективністю та недосконалістю розподілу. Варто в цьому контексті звернути увагу на Державну цільову програму розвитку українського села на період до 2015 р., в додатку до якої зазначено показники надання державної підтримки для забезпечення розвитку сільських територій, сільськогосподарського виробництва та аграрного ринку. Цим документом передбачено виділення коштів на зазначені вище цілі впродовж 2008-2015рр. в обсязі понад 120 млрд. грн. Якщо врахувати, що за три із семи років виконання програми цей обсяг становить всього 30 млрд. грн, то очевидно явне недофінансування аграрного сектора України [2].

Крім того, за цих умов уся сума бюджетного фінансування нівелюється за рахунок диспаритету цін. За розрахунками М.Я. Дем'яненка та Ф.В. Іваніної, для розширеного відтворення та підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції обсяги підтримки сільського господарства мають зрости до 20 млрд. грн.. (10 млрд. грн.. для досягнення паритетності в міжгалузевому товарообміні + 10 млрд. грн.. для створення умов забезпечення прибутковості галузі та формування власних фінансових ресурсів, здатних здійснювати розширене відтворення) [1]. Ураховуючи те, що міжгалузеві

диспропорції стали причиною переливання прибутку із сільського господарства в посередницькі структури, то державна підтримка повинна здійснюватись таким чином, щоб фінансові ресурси могли надходити безпосередньо до сільськогосподарських товаровиробників.

Україна після вступу в СОТ приєдналась до групи країн, які нещодавно вступили до неї (КАМ - *recently-acceded members* та УКАМ - *very recently acceded members* - англ.). Згідно з раундом переговорів, у СОТ від країн КАМ не потребують зменшувати зобов'язання щодо сукупного виміру підтримки (СВП) та мінімальних рівнів підтримки (*de minimis*). Тому на сьогодні Україна не має зобов'язань перед СОТ щодо скорочення внутрішньої підтримки, що надається через «жовті програми». Існує лише зобов'язання не перевищувати річний рівень підтримки, який акумулюється в показнику СВП. Але поступове скорочення програм «жовтої скриньки» та перехід до програм «зеленої скриньки» характерне як для країн ЄС, так і інших розвинених країн. Так, наприклад, частка державного фінансування, що входить до «зелених» програм розвитку, становить в Австралії 91% від загальної суми, а у США - 77%. У країнах ЄС, Бразилії, Канаді частка цих програм перебуває в межах 50-60% від загальної підтримки, тоді як в Україні - 75% від загальної підтримки – «це жовті» програми підтримки, і лише 25% - «зелені» [3].

Висновки. Важливим залишається пошук альтернативних фінансових ресурсів для розвитку підприємств аграрного сектору економіки, адже кращих результатів досягають ті, хто зуміють мобілізувати необхідні ресурси та отримати дивіденди від ефективного їх використання.

Важливими джерелами фінансування аграрного сектору економіки провідних країн світу є довгострокові кредити банків, емісія облігацій, цільовий державний кредит, лізинг та ін. Проте, враховуючи скрутну економічну ситуацію в країні під впливом фінансових ризиків, кредити не є ефективним джерелом фінансування процесу відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств. Причина цьому – високі процентні ставки (26-30%) та низька кредитоспроможність господарств.

Необхідною умовою, на нашу думку, для залучення додаткових кредитних коштів на сільськогосподарські підприємства є створення ринку землі. Це дасть змогу збільшити капітал підприємства, зробити його більш привабливим для вкладання фінансових коштів. Проте, для запровадження ринку землі необхідно підготувати відповідну законодавчу базу та інфраструктуру аграрного ринку.

Невизначеність макросередовища, в якому функціонують аграрні товаровиробники, вимагає від останніх необхідності врахування ризиків у фінансово-господарській діяльності, результативність якої значною мірою залежить від розробки підприємствами ефективних заходів з управління ризиками.

Література.

1. Дем'яненко М.Я. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва / М.Я. Дем'яненко, Ф.В. Іваніна / Економіка АПК. – 2009. - №9. – с. 3-9.
2. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р. // Економіка АПК. – 2007. - №11. – с. 3-50.
3. Кобута І.В. Політика державної підтримки сільського господарства країн-членів СОТ / І.В. Кобута // Економіка АПК. – 2009. - №12. – с. 1332-136.
4. Коровкин В. Зарубежный опыт развитых стран по обеспечению продовольственной безопасности, стратегия развития экспорта и импорта // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2012. - №12.
5. Малий І.Й. Про романтизацію приватної власності на землю і кризу аграрного сектора / І.Й. Малий // Економіка АПК. – 2008. - №3. – с. 11-20.
6. Місячний макроекономічний огляд / Міністерство економіки України. Департамент макроекономіки, 2012. - № 7 (44), с. 1-7
7. Роль соціального капіталу та локальних ініціатив у забезпеченні сільського розвитку. Доповіді Міжнародного симпозіуму (16-17 травня 2007 р., м. Житомир). – 2007. – 354 с.

8. Саблук П.Т. Світове і регіональне виробництво аграрної продукції: монографія / П.Т. Саблук. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 210 с.
9. Стоянова Е.В. Финансовый менеджмент: теория и практика / Е.С. Стоянова. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Перспектива, 2001. – 656 с.
10. Тарасенко І.В. Структура економічного циклу та особливості циклічного розвитку відкритої економіки України в контексті виходу зі світової фінансово-економічної кризи // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2010. - №1 (3). Т.1. с. 343-357.

***Аннотация.** Рассмотрены основные проблемные аспекты функционального развития предприятий аграрного сектора экономики при осуществлении финансово-инвестиционной деятельности и определены факторы потери финансовой активности под воздействием финансовых рисков.*

***Ключевые слова:** аграрный сектор экономики, финансовые ресурсы, финансовые риски, сельскохозяйственные предприятия, государственная поддержка.*

***Summary.** The basic problem aspects of functional development of enterprises are considered agrarian to the sector of economy during realization of financially-investment activity and the factors of loss of financial activity are certain under act of financial risks.*

For an agrarian production from possible risks there is a risk that is related to reduction of demand on agrarian products from the side of world agrarian market. In addition, world prices on the basic export products of the Ukrainian agrarian enterprises, in particular grain-crops diminished considerably, that practically did unprofitable the modern Ukrainian agrarian production.

In the conditions of crisis most agricultural enterprises diminish the financial activity in investigation of necessity to use facilities for the basic operating-room of activity, possibility of rapid loss of solvency.

In the conditions of financial crisis, efficiency of agrarian production and his development largely depend on government control and subsidies. They, mainly, head for an increase incomes of producers of products, optimization of pattern of production, of creation stable economic, social and ecological terms of development agrarian to the sector, satisfactions of necessities of population in foodstuffs.

Ukraine considerably yields to other countries of the world after the level of the state investing in development agrarian to the sector of economy. Thus facilities that is distinguished head mainly for the quantitative increase of products, not taking into account the quality indexes of intensification of production here.

***Keywords:** agrarian sector of economy, financial resources, financial risks, agricultural enterprises, state support.*